

молоді. – Львів, 1939.- С.95; 14. Витанович І. Історія українського кооперативного руху. – Нью-Йорк, 1964. – С.158; 15. Щибоволок З., Кульчицька Р. З історії ошадної справи Західної України // Фінанси України. – 1997. - №7. – С.106; 16. Василик І. Кость Левицький в економічному житті Східної Галичини кінця XIX - початку XX ст. // Збірник наукових праць. Серія: Історія та географія. – Вип. 14-15. - Харків, 2003.- с.103

І.Ю. Козинець

РОЗВИТОК ОСВІТИ НА ВОЛИНІ ЗА ДОБИ ГЕТЬМАНАТУ П.СКОРОПАДСЬКОГО

Зміни в політичному житті України, зумовлені заміною демократичних принципів управління монархічними, що наступили після державного перевороту 29 квітня 1918 р., призвели до перегляду окремих програм у галузі освіти і культури. 30 квітня 1918 р. П.Скоропадський, уповноважуючи М.П. Василенка сформувати новий уряд, зажадав, щоб в основу його діяльності було покладено принцип національного відродження, але «без тих крайнощів, котрі, дратуючи населення, шкодили б нормальному розвитку національного життя і настроювали проти українства широкі кола інших національностей»¹.

Очолити Українську державу, гетьман П. Скоропадський вважав за необхідне всіляко підтримувати українську культуру, створити всі умови для того, щоб діти у школах навчалися рідною мовою, детально знали історію та географію України. Водночас П. Скоропадський був противником витіснення російської культури, оскільки вважав, що вона була спільним надбанням російського й українського народів, результатом їх віками об'єднаних зусиль².

Перед новоствореним Міністерством народної освіти постало важливе завдання створення єдиної системи навчальних закладів, яка забезпечувала б рівні можливості учнів для просування від найнижчих щаблів освіти до найвищих. Перші кроки у цьому напрямку були здійснені Тимчасовим урядом, який об'єднав у Міністерстві освіти деякі школи Св.Синоду: церковно-парафіяльні, двокласові і церковно-учительські. До того в Російській імперії початкові школи поділялись на земські, міністерські, церковно-приходські, нижчі початкові, вищі початкові з різним правовим статусом, що ускладнювало перехід учнів цих навчальних закладів до середніх шкіл, які, в свою чергу мали різні категорії й типи³.

За наполяганням Міністерства освіти гетьманський уряд прийняв закони: 1) про об'єднання до одного типу різнорідних початкових шкіл та збільшення державної допомоги цим школам⁴; 2) щодо скасування органів управління колишніми церковно-парафіяльними школами та остаточну передачу їхнього майна міським і земським шкільним управам⁵. Вживались заходи щодо об'єднання професійних шкіл при різних інституціях у відомстві Міністерства освіти⁶.

Плідна робота у галузі культурного будівництва значною мірою залежала від способу управління освітніми справами. За самодержавства керування освітою було максимально централізованим, для вирішення найдрібнішого питання потрібен був дозвіл адміністрації, все було направлене на те, щоб оберігати школу від усякої свіжої думки, проводити ідеї консервативної казенної педагогіки. За Центральної Ради законом від 14 січня 1918 року ліквідовувалися дирекції і інспекції народних шкіл і був створений інститут комісарів освіти та шкільні ради⁷.

Роль місцевих комісарів освіти полягала у здійсненні педагогічно-контролюючих функцій. Вони співпрацювали із різними громадськими організаціями і органами місцевого самоврядування. На чолі кожного повіту стояли повітові комісари, яких очолював губернський комісар освіти. На Волині цю посаду посів Михайло Костянтинівич Черкавський. Районними комісарами були: у Дубенському повіті – Пироженко Макар, Житомирському – Смірнов Іван, Ізяславському – Касьяненко Павло, Кременецькому – Олійниченко Микита, Луцькому – Ільченко Венедикт, Рівненському – Коваленко Іларіон⁸.

Сповнені прагненням національного відродження України і швидкого розвитку українізації, у своїй діяльності комісари освіти часто натикалися на рішучий опір з боку зросійщеної місцевої влади та органів самоврядування. Так М.К. Черкавський у зверненні до директора Департаменту нижчої освіти повідомляв, що на Волині майже неможливо щось зробити у справі українізації, оскільки губернська шкільна рада, на чолі якої стоїть голова губернської земської управи В.Е. Кандиба, не визнає ніякого комісара освіти. І якщо йому, як губернському комісару освіти, не буде надано права призначати вчителів вищих початкових шкіл, то справа українізації на Волині не реалізується⁹. Такі ж думки М.К. Черкавський висловив і на з'їзді комісарів освіти України, що відбувся 11-14 липня 1918 року¹⁰.

Однак прагнення комісарів освіти проводити рішучі дії щодо дерусифікації галузі викликали незадоволення міністра освіти М.П.Василенка, який був прихильником поступового впровадження

української мови у школах. Після кількох конфліктів міністра із генеральним комісаром освіти І.М. Стешенком, інститут комісарів було ліквідовано «як тимчасовий, викликаний потребами революційного моменту»¹¹.

Практичне вирішення освітніх проблем у Волинській губернії почалося із подання необхідних відомостей Міністерству освіти. Сюди входили дані про кількість дітей шкільного віку, кількість існуючих навчальних закладів в окремо взятій місцевості та відомості про те, скільки потрібно ще відкрити установ для того, щоб охопити населення «всенародною освітою». Результати анкетування деяких повітів Волині показали, що для здійснення всенародної освіти у Житомирському повіті необхідно було відкрити 251 школу на 442 комплекти², Ізяславському – 102 школи на 181 комплект, Дубенському – 182 школи на 231 комплект, Новоград-Волинському – 58 шкіл на 96 комплектів. Вирішити цю проблему було не так легко. Потребувалось не менше десяти років, аби досягнути поставленої мети¹².

Першим ступенем до отримання освіти була нижча початкова школа. У ній могли навчатися діти з 6-8 років. Навчання тривало 4 роки і було безкоштовним. Відкриття та утримання цих шкіл належало, в основному, до компетенції місцевих самоврядувань при допомозі з загальнодержавного бюджету в розмірі 2100 крб. у рік на один такий навчальний заклад¹³. На Волині у квітні 1918 року було близько 2800 нижчих початкових шкіл, в яких навчалось близько 50 учнів у кожній¹⁴. Така кількість не задовольняла потреб населення, оскільки на середину 1918 року у губернії нараховувалося 378711 дітей шкільного віку, із яких 208641 або 55% не були охоплені навчанням¹⁵.

У результаті кропіткої роботи працівників міністерства, місцевих органів влади та самоврядування, за короткий час у губернії була відкрита низка початкових шкіл. Уже в серпні 1918 року загальна кількість нижчих початкових шкіл Житомирського повіту становила 243, це тоді, коли до революції їх було всього 90¹⁶. На утримання цих шкіл Департаментом нижчої школи Міністерства освіти у серпні 1918 року було виділено 415319 крб¹⁷. Протягом 1918-1919 навчального року у цьому ж повіті планувалося відкрити ще 25 шкіл на 46 комплектів¹⁸.

Основним завданням, яке ставила держава перед школою, було впровадження української мови. 22 липня 1918 року міністр освіти М.П. Василенко видав обіжник «Про утворення національної нижчої початкової школи з початку наступного 1918-1919 шкільного року», адресований до губернських і повітових місцевих самоврядувань та до відповідних комісарів освіти. У ньому пропонувалось «докласти всіх зусиль, щоб з нового навчального року викладання у школах для українського люду велось рідною мовою на всьому просторі України». В іншому обіжнику до вищезгаданих інституцій від 29 серпня 1918 року наказувалось в нижчих початкових школах, в котрих навчання велося іншими мовами, завести вивчення української мови, літератури та історії України, виділяючи для цього 4 академічні години на тиждень. До обіжника прикладались детальні програми з викладання названих дисциплін та список відповідних підручників¹⁹.

Виконуючи дане розпорядження, волинський губернський комісар освіти видав у серпні 1918 року обіжник № 572 до повітових і міських управ, де просив якнайшвидше подати відомості про те: 1) яким чином управи мають задовольняти потреби в українських підручниках і які заходи уже здійснені у цьому напрямку; 2) скільки у школах, що знаходяться у віданні управ, є вчителів, які із початку нового навчального року не зможуть викладати предметів на українській мові²⁰.

Держава зі свого боку, щоб вирішити це питання, організувала для вчителів всіх типів шкіл Волині і Поділля літні українські курси, які проводилися з 15 липня по 15 серпня 1918 року. На Волині були організовані курси двох типів: 1) для вчителів середніх навчальних закладів і вищих початкових шкіл; 2) для вчителів нижчих початкових шкіл. Курси проходили у п'яти пунктах: у Житомирі для Житомирського повіту і міста Житомира – у Новограді-Волинському для Овруцького і Новоград-Волинського повітів; у Ізяславі для Старокостянтинівського, Ізяславського і Острозького повітів; у Рівному для Рівненського, Луцького і Ковельського повітів; у Кременці для Дубенського, Кременецького та Володимир-Волинського повітів. Для кожної групи курсів відводилося по 30000 крб. на посібники, із розрахунку по 100 крб. на 300 слухачів²¹.

Другим ступенем навчання була вища початкова школа, до якої переходили діти 10-12 років після закінчення нижчих початкових шкіл. Навчання там тривало 3 роки і було платним. Близько 90% вищих початкових шкіл утримувались переважно на державні кошти.

На Волині, рішенням губернської шкільної ради від 21 червня 1918 року, було вирішено відкрити з початком нового 1918-1919 навчального року вищі початкові школи в Житомирі,

² У початковій школі навчальним комплектом вважалися вчитель загальноосвітніх предметів та викладач Закону Божого (законовчитель).

Крем'янці, Народичах, Лугинах, Острозі, Здолбунові, Ляхівцях, Славуті, Шепетівці, Грицеві, Антонінах, Бутівцях, Хроліні, Ізяславі, Березно, Нових Вороб'ях, Степані, Кустівцях, Рогачеві, Мирополі, Романові, Городниці, Слободищі, Крученці, П'ятці²². В Овручі, після клопотання Овруцької повітової учительської спілки, було відкрито українську вищу початкову школу імені Т. Шевченка²³. Загалом до початку 1918-1919 навчального року, на Волині було відкрито 60 нових вищих початкових шкіл і почали функціонувати 10 евакуйованих шкіл. Всі ці заклади були відкриті на кошти держави і волинського губерньського земства²⁴.

Отже, загальна чисельність шкіл даного типу на Волині восени 1918 року склала близько 120, що було у двічі більше порівняно із квітнем 1918 року²⁵.

Наступним етапом у системі освіти в Українській Державі була середня школа. До цих шкіл учні вступали після закінчення початкової школи (до першого класу) або вищої початкової (до п'ятого класу). Навчання тривало 8 років і було платним (по 300 крб. на рік)²⁶.

На початок 1918 р. на Волині було 16 загальноосвітніх середніх шкіл. Однак із липня 1918 року їх кількість значно збільшилась, оскільки Міністерство освіти повідомило, що всі комерційні школи переходять до Департаменту середньої освіти²⁷. Сюди ж належали і професійно-технічні школи. Отже, на середину 1918 року у Волинській губернії було 69 середніх навчальних закладів²⁸.

Створення української середньої школи проходило досить складно: викладачі чинили опір переходу на навчання українською мовою, підручників не було. На Волині справа українізації проходила особливо тяжко, оскільки значну частину учнів середніх шкіл складали діти російської та єврейської громад, які не бажали вивчати українську мову. Результати анкетування, проведені у губернії Міністерством освіти, свідчили, що майже 90% опитаних батьків м. Рівного хотіли, щоб їхні діти навчалися на російській мові²⁹. Така ж ситуація була і в Житомирі, де із опитаних 613 українців і 714 росіян тільки 118 респондентів виразили бажання навчати дітей українською мовою, а інші 1209 – російською³⁰. Однак Міністерство освіти було непохитним і дотримувалося ідеї поступової, однак невпинної українізації російськомовних навчальних закладів. 1 серпня 1918 року Радою Міністрів був ухвалений «Закон про обов'язкове навчання української мови і літератури, а також історії та географії України по всіх середніх школах»³¹. А щоб наказ про негайну українізацію цих установ не залишився на папері і не призвів до загострення конфлікту з вчительством та російськомовним міським населенням, Департаментом середньої освіти було вирішено, поряд з уже існуючими, заснувати нові українські середні школи, укомплектувати їх штати педагогами, здатними навчати українською мовою.

На Волині українські урядові гімназії були відкриті у Дубно, Олевську, Червоному, Крем'янці, Шепетівці, Корці, Житомирі³².

Величезне значення для розвитку продуктивних сил країни мала підготовка необхідної кількості кваліфікованих робітників. Галуззю професійно-технічної освіти керував Департамент професійної освіти. До його компетенції входило управління вищими, середніми й нижчими технічними школами, ремісничими (вищого і нижчого типу) навчальними майстернями, курсами і кустарними (керамічними) школами. Художньо-промислові школи були підпорядковані Головному управлінню мистецтв та національної культури³³.

Кількість професійно-технічних шкіл у Волинській губернії на середину 1918 року була незначною. Тому волинська губерньська шкільна рада звернула значну увагу на професійну освіту. Детально був розроблений і відісланий до Міністерства освіти кошторис, де губерньська управа просила Міністерство виділити на професійну освіту 1 млн. 118 тис. крб. Ці кошти планувалося витратити на відкриття 16 навчально-ремісничих будівельних майстерень у Житомирі й сільськогосподарської школи у Полонному³⁴.

До найстаріших і найвідоміших професійно-технічних закладів Волині належала нижча реміснича школа у Житомирі, яка рішенням Департаменту професійної освіти від 31 травня 1918 року, була перетворена у вищу ремісничу школу. За новими вимогами у школу приймалися хлопчики 14 – 16 років без фізичних вад, що пройшли курс навчання не нижче двох класів початкової школи або витримали іспит із знання цього курсу³⁵. У жовтні 1918 року, із дозволу Міністерства освіти, волинською губерньською шкільною радою були відкриті середньо-технічна школа у селищі Полонному й ремісничо-навчальна майстерня у Малих Вороб'ях³⁶. Окрім названих, ремісничо-навчальні майстерні діяли у с. Мар'їн Фільварок, де навчали ковальській, слюсарній, теслярській справам та іншим ремеслам. Всього на початок 1918-1919 навчального року на Волині було відкрито 5 нових ремісничих шкіл³⁷.

Справжньою подією для Волинської губернії стало відкриття у Житомирі художньо-промислової школи у вересні 1918 р. Спочатку школа мала 5 відділів: 1) прядильно-ткацький з обробки льону, вовни, бавовника, шовку й іншого волокна; 2) корзиноплетіння і виготовлення меблів та інших предметів із лози, очерету і соломи; 3) пошиття взуття та інших виробів зі шкіри, а також художнього тиснення по шкірі; 4) керамічного виробництва й розмальовування керамічних виробів, виробництво різного виду цегли, черепиці, плитки для підлоги, каналізаційних труб, кахельного виробництва, а також вивчення виробництва фарфору, фаянсу, майолики і кам'яного посуду; 5) відділ крою та шиття, в'язально-панчішне виробництво³⁸.

15 жовтня 1918 р. при художньо-промисловому училищі був відкритий 6-й відділ – графічних мистецтв. Відділ готував вчителів графічних мистецтв для вищих початкових шкіл. Навчання здійснювалось протягом двох років. Тут викладались історія педагогіки, психологія, дидактика, естетика, історія мистецтв, виразне читання, українська мова та література, шкільна гігієна, малювання, ліпка, креслення, методика малювання, практичні заняття із психології і викладання. Для тих, хто по закінченню планував працювати у вищих початкових школах Волині, навчання було безкоштовним, а найбільшим надавались земські стипендії. Після закінчення заробітна плата викладача графічних мистецтв складала 236 крб. у місяць, а викладача загальноосвітніх предметів – 233 крб. За новими штатами із земською надбавкою викладач графічних мистецтв в однокомплектній школі отримував у рік 3320 крб., а у двокомплектній – 4270 крб.³⁹.

Особлива увага у цей складний для Волині відбудовчий період приділялась агрономічним знанням. Питання про розвиток сільськогосподарських знань обговорювалося і на третьому волинському кооперативному з'їзді, де було сказано, що тільки підняття загального рівня розвитку населення дасть можливість Волині відновити свої господарства і покінчити із розрухою⁴⁰. Тому волинська губернська шкільна рада звернулася до повітових земств із проханням надати їй інформацію, де краще було б відкрити сільськогосподарські школи⁴¹.

До найстаріших сільськогосподарських шкіл Волині належала Білокриницька чотирихкласова сільськогосподарська школа Кременецького повіту, заснована у 1891 році. Власник Білокриницького маєтку Олександр Тодосович Воронін, за національністю росіянин, пожертвував перед своєю смертю у 1890 році на сільськогосподарську школу для дітей волинських селян усе своє майно: до 5000 десятин землі, 200000 крб., будинки тощо. Головними умовами його заповіту були: 1) земля жертвується школі навіки, але без права продавати або міняти її; 2) усі прибутки від маєтку або капіталів повинні повертатися школі; 3) до школи приймаються тільки діти православної віри; 4) діти селян Білокриницької волості навчаються безкоштовно, а інші – доплачують за себе половину.

Школа одразу стала однією із найбагатших і найвідоміших не тільки на Волині, а й в усій Російській імперії, тому що тільки сільськогосподарська школа Уральського козацького війська мала 30000 десятин землі. У 1914 році Білокриницька сільськогосподарська школа була перетворена у середню школу. При останньому класі був створений лісний відділ. По закінченню курсу школи випускники ставали лісничими, підлісничими, управителями. Деякі із них вступали на вищі сільськогосподарські курси⁴¹.

Місцева влада піклувалася не тільки про створення спеціальних сільськогосподарських навчальних закладів для дітей та молоді. За ініціативою губернської земської управи майже в усіх волостях були створені «народні» сільськогосподарські школи, в яких надавалась агрономічна допомога місцевому населенню. Заняття у цих школах починались увечері, після роботи у господарстві. На навчання брали учнів не молодше 18 років і вчили протягом 1 року. Особливу увагу приділяли навчанню жінок, відзначаючи велику роль жінки у господарстві⁴².

Значну увагу уряд Української Держави приділяв позашкільній освіті та дошкільному вихованню. На Волині, при губернській шкільній раді, було організовано ряд комісій, які розробляли плани та програми для розвитку позашкільної освіти.

У серпні 1918 року у Житомирі було відкрито вечірню школу для дорослих у складі 4-х класів. Викладання всіх предметів у ній здійснювалось на українській мові⁴³. У жовтні 1918 року українські вечірні курси були відкриті у Старокостянтинові⁴⁴. Крім того волинською губернською шкільною радою, з метою ліквідації неграмотності й підвищення загального розвитку населення, були організовані «народні читання» із загальноосвітніх дисциплін і лекції зі спеціальних знань по всій території Волині. Вчителі, лікарі, ветеринари, агрономи, інженери, які проводили лекції, навчали жителів Волині грамоти й давали практичні поради з різних господарських питань⁴⁵.

Для розвитку позашкільної освіти Волинської губернії Міністерством освіти було відпущено 63600 крб. і кожному повіту на ці ж цілі 36750 крб.⁴⁶.

Успіхи політики уряду Української Держави у значній мірі залежали від українських педагогів. Вони відігравали головну роль у вихованні гідних громадян держави. Однак матеріальне становище більшості вчителів Волині на момент утвердження Гетьманату було не просто тяжким, а навіть злиденним. До Міністерства освіти надходили сотні заяв вчителів, постанов педагогічних рад про необхідність підвищення заробітної плати у зв'язку із зростанням цін, подорожчанням життя. Так на шостому повітовому учительському з'їзді, що відбувся 6-8 травня 1918 року у Житомирі, було прийнято рішення звернутися до Міністерства освіти із проханням підняти заробітну плату учителям, оскільки ціни на продукти харчування та предмети першої необхідності зросли у десятки разів, порівняно із 1914 роком. Ціна на хліб збільшилася у 100 разів, і тепер він коштував 2 крб. фунт³ проти 2 коп. у 1914 році, масло подорожчало у 50 разів і коштувало 8-10 крб. фунт проти 20 коп. у 1914 році, м'ясо і цукор подорожчали у 20 разів і коштували відповідно 2 крб. фунт проти 11-12 коп. і 3 крб. фунт проти 15 коп., а місячна заробітна плата вчителя становила 28 крб.20 коп., і це в той час, коли селяни заробляли від 20 до 50 крб. у день. Особливо скрутним було становище вчителів прифронтової смуги. Луцька повітова учительська спілка у зверненні до газети «Відродження» повідомляла, що більша частина вчителів Луцького повіту тижнями не бачила гарячої страви, живучи за одним чаєм. Деякі із вчителів змушені були торгувати, інші – «ходять по хатах і просять хліба для голодних дітей»⁴⁷.

Визнаючи розвиток народної освіти «наріжним питанням держави і розуміючи, що досягнення у цій галузі неможливі без покращення матеріального стану учителів», Рада Міністрів на засіданні 19 липня 1918 року ухвалила збільшити допомогу органам місцевого самоврядування на утримання нижчих початкових шкіл. Для цього було асигновано 88987027 крб., із яких на кожний навчальний заклад виділялося 2100 крб. на рік. З них 1800 крб. призначалися на оплату праці вчителя та 300 крб. – заоновчителю. Заробітна платня за кожні п'ять років стажу педагога збільшувалась до 120 крб. Виплата коштів за новими тарифами здійснювалась з 1 травня 1918 року⁴⁸.

6 серпня 1918 року була ухвалена постанова Ради Міністрів про зміну штатів вищих початкових шкіл і про асигнування 20726712 крб. на утримання існуючих та на відкриття нових вищих початкових шкіл. За новими штатами, заробітна плата вчителя вищої початкової школи з одним складом класів складала 3900 крб. у рік, вчителя малювання – 2600 крб. у рік, заоновчителя – 2600 крб. у рік; вчителя із подвійним складом класів – 3900 крб. у рік, вчителя малювання – 3450 крб. у рік, заоновчителя – 3450 крб. у рік⁴⁹.

Крім вчителів початкових шкіл, заробітну плату було підвищено педагогам усіх середніх шкіл. Так 20 жовтня 1918 року гетьманом був затверджений закон про встановлення нових штатних окладів службовцям реальних шкіл та хлоп'ячих гімназій, на що Міністерству народної освіти та мистецтв було асигновано 15530086 карбованців. Згідно із законом, вчителі гімназій та реальних шкіл з вищою освітою одержували щорічне утримування у Києві по 3120 крб.; Одесі, Харкові, Катеринославі – 2880 крб.; інших губернських містах та Миколаєві – 2640 крб.; а в решті місцевостей – по 2400 крб. Така диференціація в оплаті пояснювалась різним рівнем цін в регіонах держави⁵⁰.

5 листопада 1918 року було встановлено нові оклади викладачам дівочих гімназій. З цією метою Міністерству освіти було асигновано 8389780 крб⁵¹. До того ж, Рада Міністрів прийняла рішення виділити 3000000 крб. на утримання персоналу комерційних шкіл та 295000 крб. для фінансування торговельних шкіл⁵².

Міністерство освіти Української Держави приділяло належну увагу та підтримувало учительські спілки, розуміючи їх значення у створенні української школи та вихованні дітей. Воно асигнувало на підтримку цих організацій 230000 крб. Для отримання грошової допомоги спілчанам необхідно було подати заяву із зазначенням числа членів спілки, копію статуту організації, відомості про діяльність спілки та її матеріальний стан⁵³. На Волині учительські спілки були утворені у Житомирі, Овручі, Володимир-Волинську та інших повітових містах.

Овруцька повітова учительська спілка була утворена у 1917 році. 10 серпня 1918 року Житомирським окружним судом був затверджений статут цієї спілки. З ініціативи даного товариства було скликано два повітових учительських з'їзди, відкрито українську вищу початкову школу імені Т. Шевченка у Овручі, створено перший на Волині учительський кооператив, що мав на меті матеріально допомагати учителям повіту⁵⁴.

Така ж спілка вчителів була утворена і в Житомирському повіті. З її ініціативи до серпня 1918 року відбулось сім з'їздів учителів, на яких обговорювались гострі проблеми повітового учительства; було створене житомирське учительське ощадно-позичкове товариство під назвою «Згода», яке

³ Фунт – міра ваги, рівна 453,59 гр.

здійснювало торгові операції із закупки найнеобхідніших товарів не тільки для вчителів повіту, але й учительства прифронтової смуги⁵⁵.

Керівництво Міністерства освіти гетьманської держави дбало про підготовку необхідної кількості учительських кадрів. З відкриттям багатьох українських шкіл постала проблема забезпечення їх відповідним учительським персоналом. Через відсутність кваліфікованих педагогів все частіше призначалися в початкові школи особи, які не мали відповідної освіти. Тому Міністерство освіти вважало за необхідне «утворити якомога швидше максимальну кількість нових учительських шкіл».

На Волині підготовку педагогічних кадрів мали здійснювати Дерманська та Денишівська учительські семінарії, які були реорганізовані із двокласової й церковно-учительської шкіл. Вони готували викладачів початкової школи⁵⁶. Крім того, волинською губернською шкільною радою були організовані Житомирські дворічні педагогічні курси для підготовки вчителів вищих початкових шкіл. Курси мали чотири відділення: мовно-історичне, математичне, суспільно-географічне та графічних мистецтв. Навчання на курсах було безкоштовним, з умовою, що випускник зобов'язується відпрацювати за навчання один рік у школах Волині. Найбіднішим студентам волинське губернське земство встановило 60 стипендій у розмірі 500 крб. у рік, з умовою відпрацювати по одному року за кожний рік отриманої стипендії⁵⁷. Та найголовнішою подією стало відкриття восени 1918 року учительського інституту у Житомирі. Відкритий на прохання волинського губернського земства інститут став головним навчальним закладом з підготовки педагогічних кадрів Волинської губернії⁵⁸.

Отже, в період діяльності гетьманської адміністрації на Волині було проведено велику роботу в освітній галузі. Здійснено українізацію нижчих початкових шкіл, кількість яких зросла втричі порівняно із дореволюційним часом. Докладались значні зусилля щодо дерусифікації вищих початкових шкіл, їх число з квітня по грудень 1918 року зросло із 60 до 120. Вагомі здобутки були у галузі середньої освіти. У російськомовних навчальних закладах вводилось викладання української мови, літератури, історії та географії України.

Значна робота велася з вдосконалення організації професійної освіти та створення нових професійно-технічних закладів. До початку 1918-1919 навчального року на Волині було створено 5 нових ремісничих шкіл і 1 художньо-промислову школу. Велика увага приділялася створенню системи позашкільної освіти й дошкільного виховання, утворенню учительських спілок та товариств.

З метою забезпечення національної школи педагогічними кадрами на Волині були сворені 2 учительські семінарії та 1 учительський інститут. Держава, зі свого боку, приділяла велику увагу фінансуванню освіти, завдяки чому було значно поліпшилось матеріальне становище освітян.

Велику роль у створенні широкої мережі освітніх закладів Волині відіграла волинська губернська шкільна рада, на чолі якої стояв голова волинської губернської земської управи В.Е. Кандиба. Завдяки шкільній раді губернії більша частина освітніх закладів Волині була взята на державне утримання.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Киевская мысль. – 1918. – 3 травня; 2. Скоропадський П. Спогади. – Київ-Філадельфія., 1995. – С.228-234, 387-388; 3. ЦДАВО України. – Ф.2201. – Оп.1. – Спр.57. – Арк.112; 4. ЦДАВО України. – Ф.2201. – Оп.1. – Спр.63. – Арк.11зв; 5. ЦДАВО України. – Ф.1064. – Оп.1. – Спр.12. – Арк.85; 6. ЦДАВО України. – Ф.2201. – Оп.3. – Спр.58. – Арк.9-9зв, 23-24, 29-29зв; 7. ЦДАВО України. – Ф.2201. – Оп.1. – Спр.12. – Арк.56; 8. ЦДАВО України. – Ф.2201. – Оп.1. – Спр.19. – Арк.1,37; 9. ЦДАВО України. – Ф.2201. – Оп.1. – Спр.21. – Арк.52-52 зв; 10. ЦДАВО України. – Ф.2201. – Оп.1. – Спр.411. – Арк.62; 11. Сірополко С. Перший генеральний секретар і міністр народної освіти І.М. Стешенко. – К., 1994. – С.154; 12. ЦДАВО України. – Ф.2201. – Оп.1. – Спр.162. – Арк.1, 2, 5, 21, 27, 31, 33; 13. ЦДАВО України. – Ф.2201. – Оп.1. – Спр.57. – Арк.105; 14. ЦДАВО України. – Ф.2201. – Оп.1. – Спр.21. – Арк.4; 15. ЦДАВО України. – Ф.2201. – Оп.1. – Спр.151. – Арк.1-1а; 16. ЦДАВО України. – Ф.2201. – Оп.1. – Спр.162. – Арк.5; 17. Волинська газета. – 1918. - № 11.– 15 вересня; 18. ЦДАВО України. – Ф.2201. – Оп.1. – Спр.162. – Арк.5; 19. ЦДАВО України. – Ф.2201. – Оп.1. – Спр.63. – Арк.12; 20. Волинь (вечірній випуск). - № 169. – 1918. – 13 серпня; 21. Державний архів Житомирської області. – Ф.80. – Оп.1. – Спр.314. – Арк.74; 22. ЦДАВО України. – Ф.2201. – Оп.1. – Спр.721. – Арк.73; 23. Волинська народна газета. - № 9. – 1918. – 20 червня; 24. Трудовая Волинь. - № 398. – 1918. – 21 серпня; 25. ЦДАВО України. – Ф.2201. – Оп.1. – Спр.21. – Арк. 4-5а; 26. Відродження. – 1918. – 30 серпня; 27. ЦДАВО України. – Ф.2201. – Оп.1. – Спр.516. – Арк.3-14; 28. ЦДАВО України. – Ф.2201. – Оп.1. – Спр.416. – Арк.135; 29. ЦДАВО України. – Ф.2201. – Оп.1. – Спр.180. – Арк.1-149; 30. Волинь. - № 210. – 1918. – 24 вересня; 31. Державний вістник. – № 32. – 1918. – 8 серпня; 32. ЦДАВО України. – Ф.2201. – Оп.1. – Спр.607. – Арк.32; 33. ЦДАВО України. – Ф.2201. – Оп.1. – Спр.1038. – Арк.22-25; Спр.50. – Арк.125; 34. Волинська народна газета. – № 17. – 1918. – 21 вересня; 35. Трудовая Волинь. - № 355. – 1918. – 29 червня; 36. Волинська народна газета. - № 20. – 1918. – 30 жовтня;

37.Трудовая Волянь. - № 398. - 1918. - 21 серпня; 38.Житомирская минута. - № 8. - 1918. - 30 вересня; 39.Там само. - № 11. - 1918. - 15 жовтня; 40.Трудовая Волянь. - № 347. - 1918. - 19 червня; 41.Волянские народные известия - № 10. - 1918. - 25 березня; 42.Волянська народна газета. - № 22. - 1918. - 23 листопада; 43.Там само. - № 16. - 1918. - 8 серпня; 44.Там само. - № 18. - 1918. - 6 жовтня; 45.Трудовая Волянь. - № 336. - 1918. - 5 червня; 46.Волянь. - № 190. - 1918. - 28 серпня; Волянь - № 193. - 1918. - 1 вересня; 47.ЦДАВО України. - Ф.2196. - Оп.1. - Спр.97. - Арк.16; Волянська народна газета. - № 7. - 1918. - 1 червня; Відродження. - Ч.73. - 1918. - 28 червня; 48.ЦДАВО України. - Ф.1064. - Оп.1. - Спр.6. - Арк.119зв; 49.Державний вістник. - № 33. - 1918. - 10 серпня; 50.ЦДАВО України. - Ф.2201. - Оп.1. - Спр.55. - Арк.224-226; Державний вістник. - № 65. - 1918. - 31 жовтня; 51.Державний вістник. - № 74. - 1918. - 24 листопада; 52.ЦДАВО України. - Ф.1064. - Оп.1. - Спр.12. - Арк.98зв; Ф.2201. - Оп.1. - Спр.59. - Арк.145; 53.Відродження. - 1918. - 2 листопада; 54.Волянська народна газета. - № 15. - 1918. - 27 серпня; 55.Там само. - № 21. - 1918. - 10 листопада; 56. ЦДАВО України. - Ф.2201. - Оп.1. - Спр.57. - Арк.72-74; 57.ЦДАВО України. - Ф.2201. - Оп.1. - Спр.721. - Арк.23, 26; 58.ЦДАВО України. - Ф.2201. - Оп.1. - Спр.55. - Арк.279.

Л.І. Семенко

УКРАЇНСЬКИЙ ПЕРІОД ЖИТТЯ ТА ТВОРЧОСТІ ДИРИГЕНТА ПОЛІКАРПА БІГДАША-БОГДАШЕВА

З історією вітчизняного хорового руху тісно пов'язане ім'я українського та російського диригента, хормейстера і педагога Полікарпа Микитовича Бігдаша-Богдашева (1877-1970).

Ця непересічна постать майже забута у сучасному музикознавстві, і тому не дивно, що в довідниках та енциклопедіях до останнього часу вказувалась помилкова дата його смерті (1946 рік) та викривлялось справжнє прізвище (Бігдаш-Бігдашев, Бігдаш-Бігдашів, Бігдаш-Богдашов), не кажучи вже про інші біографічні неточності, хоча саме завдяки його наполегливій праці була створена ціла низка видатних співочих колективів як в Росії, так і в Україні, зокрема, він стояв біля витоків одного з найвідоміших українських хорів – капели "Думка". Достойним уваги є також той факт, що в роки національно-визвольних змагань 1917-1920-х років П.М. Бігдаш-Богдашев провів значну культурно-просвітницьку та громадську роботу на ниві української культури.

На жаль, і сьогодні в Україні відсутня узагальнююча праця, присвячена П.М. Бігдашу-Богдашеву. Короткі відомості про нього можна знайти в прижиттєвих публікаціях Я.Юрмаса¹ та Р.Глієра², статті О.Ніколаєвої³, українських довідникових виданнях⁴. Єдиною науковою монографією, присвяченою творчому шляху митця, є книга російських авторів В.Козлякова та І.Скворцової⁵. Проте, і це видання, незважаючи на наявність значної кількості фактичного матеріалу, досить скупо подає відомості про український період життя хормейстера та його зв'язок з Україною.

Заповнити цю прогалину, визначити внесок Бігдаша-Богдашева в скарбницю української хорової музики, дослідити його діяльність на ниві збору та популяризації народної пісні, співпрацю з вітчизняними композиторами є основною метою даної статті.

П.М. Бігдаш-Богдашев народився у місті Острозі Волинської губернії (тепер Рівненської області) в селянській родині. Після закінчення в 1892 році Житомирських учительських курсів він займався викладацькою та музичною працею в навчальних закладах Волині – школах Житомира, Володар-Волинського, Осників, Калинівці. З 1898 року працював контролером в Акцизному відомстві спочатку в Радзивілові, а згодом у Варшаві; з 1903 по 1918 обіймав ту ж посаду в Тамбові⁶. Однак, уже в цей період більшість свого вільного від роботи часу Бігдаш-Богдашев приділяв організації робітничих і селянських хорів. Особливо плідною була його хормейстерська праця у Тамбові, де він лише впродовж 1906-1907 років керував трьома хорами, вів активну музично-просвітницьку роботу, викладав на безкоштовних вокальних курсах. Всього з 1903 по 1918 рік під його керівництвом було дано більше 1500 концертів та 300 театральних вистав. Репертуар створених ним хорових колективів містив біля 1000 творів більше 100 авторів, не враховуючи народних пісень.

Завершувались концертні програми, як правило, українською піснею "Ой, що ж то за шум учинився?", яка завжди мала успіх у публіки і стала свого роду візитною карткою тамбовських хорів Бігдаша-Богдашева⁷.

У 1907-1909 роках П.М. Бігдаш-Богдашев разом з А.П. Пащенком видавав у Тамбові щомісячний популярний музично-літературний часопис "Баян", на сторінках якого значну увагу приділялось також й українській музиці, – творчості композиторів А.Гулака-Артемовського, М.Лисенка, К.Стеценка, П.Демуцького, М.Грінченка. У нотних додатках до журналу друкувались російські, українські, білоруські народні пісні⁸. Демократичний ідейний напрямком часопису викликав наскоки з боку чорносотенної газети "Колокол"⁹.